

RECENSIES

THOMAS REID (1710-1796)

- M. Dalgarno & E. Matthews (eds.), *The Philosophy of Thomas Reid*. Dordrecht, D. Reidel. Kluwer Academic Publishers. 1989, 491 blz., fl.160, ISBN 0 7923 0190 0
- R.D. Gallie (ed.), *Thomas Reid and 'The way of Ideas'*. Dordrecht, D. Reidel. Dordrecht. Kluwer Academic Publishers, 1989, 287 blz., Hfl. 130, ISBN 0 7923 0390 3

De Schotse Verlichter Thomas Reid (1710-1796) is bekend als de grondlegger van de zogenaamde 'common sense' filosofie en als de belangrijkste toenmalige criticus van zijn tijdgenoot David Hume. De centrale opzet van zijn wijsbegeerte bestaat in het afwenden van de bedreiging die volgens hem van Hume's moreel en epistemologisch scepticisme uitgaat. Hij volgt Adam Smith op als hoogleraar in 'moral philosophy' — niet meteen gelijk te stellen met de hedendaagse moraalfilosofie want zij omvatte toen een ruime waaier onderwerpen die verband hielden met het menselijk handelen — aan de universiteit van Glasgow in 1764. Hij doceert er 'pneumatologie' — de leer van onze verstandelijke vermogens — politiek en praktische ethiek en publiceert, naast een studie over Aristoteles' *Logica*, *Essays on the Active Powers*, *An Inquiry into the Human Mind* en *Essays on the Intellectual Powers*.

Reids 'pneumatologie' vormt ook het centrale onderwerp van de twee onderhavige boeken over zijn wijsbegeerte die Kluwer recent in haar *Philosophical Studies Series* heeft opgenomen en waarbij het aansluit bij een actuele herwaarderingsgolf voor diens werk en voor het wijsgerig realisme in het algemeen (zo verscheen ook nog onder redactie van K. Haakonssen, *Practical Ethics. Thomas Reid*, bij Princeton University Press, 1990 en ging op initiatief van K. Lehrer in 1986 de reeks *Reid Studies* van start). Beide boeken analyseren grondig en vanuit inzichten uit de hedendaagse kennistheorie het meest bekende aspect van Reids filosofie, namelijk het verband dat hij legt tussen de 'leer van de ideeën' en het scepticisme betreffende (het bestaan van) de buitenwereld en (het bestaan van) andermans verstandelijke vermogens (the 'other minds problem'). Van het ogenblik af dat men ervan uitgaat dat wij niet direct met de buitenwereld in contact staan, maar die steeds via onze zintuigen en onze geest vertalen en dat we aldus voorwerpen slechts aanschouwen middels het medium van de 'mentale objecten', wordt het (nog) moeilijk het bestaan van die buitenwereld met zekerheid aan te nemen en te bewijzen. We worden dan gedreven tot beschouwingen in de zin dat een hogere macht ons dit bestaan verzekert of tot een wijsbegeerte zoals die van Berkeley waarbij 'de' wereld inderdaad gesublimeerd is in niets anders dan een wereld van 'ideeën in de — onze — geest'. Dan wordt ook het bestaan van 'andere geesten' problematisch en zijn we nog maar een stapje verwijderd van het solipsisme. Tenslotte verdwijnt ook nog de houvast over onze eigen geest en blijft er geen enkele werkelijkheid buiten die van onze 'ideeën' over. Dergelijke radicaal sceptische conclusies zijn volgens Reid zo duidelijk strijdig met de 'regels van de *common sense*' dat men haar uitgangspunt — namelijk dat we slechts met en over ideeën en nooit rechtstreeks over de werkelijkheid denken — best overboord gooit.

Of Reids interpretatie van Hume's filosofie en van de noodzakelijke correlatie tussen 'ideeënleer' en 'scepticisme' wel terecht is, bediscussiëren zowel de bijdragen in de bundel van M. Dalgarno & E. Matthews als deze in het boek van R.D. Gallie grondig mede op grond van ongepubliceerd materiaal. Het eerste boek is de weerslag van een in september 1985 aan de universiteit van Aberdeen georganiseerde conferentie naar aanleiding van de tweehonderdste verjaardag van de eerste publicatie van Thomas Reids *Essays on the Intellectual Powers of Man*. Het bevat vijf delen. In het eerste wordt ingegaan op Reids theorie van de waarneming en van de diverse vormen van waarneming middels de verschillende zintuigen. In het tweede deel staat de verhouding tussen kennis en *common sense* centraal, terwijl het derde deel bijdragen bevat over Reids interpretatie van de actieve vermogens van de menselijke geest. Het vierde deel is gewijd aan de normatieve aspecten van Reids filosofie in het vlak van de esthetica, de ethica en de politieke filosofie. Het boek wordt afgerond met een reeks ideeënhistorische bijdragen over de invloeden op en de invloeden van Thomas Reid in de geschiedenis van de wijsbegeerte. In R.D. Gallie's boek staat de kennistheorie centraal. De auteur onderzoekt grondig en analytisch de door Reid op diverse plaatsen in zijn werk geformuleerde argumenten en vergelijkt ze met recente stellingen uit de analytische wijsbegeerte. Een eerste hoofdstuk onderzoekt Reids opvatting over onze geestelijke receptievermogens. Diens opvatting dat de menselijke constitutie zekere denkstructuren opdringt aan de geest ziet Hume als een herleving van de leer van de ingeboren ideeën. Hume's filosofie gaat ervan uit dat alle objecten van het menselijk denken ofwel (zintuiglijke) indrukken, ofwel ideeën zijn. Zoals gevoelens bestaan uit een aaneenschakeling van impressies, zo bestaat denken uit een aaneenschakeling van ideeën, waarbij deze worden opgevat als copieën van impressies, sensaties of percepties. Ideeën kunnen dus weliswaar worden beschouwd als opvattingen over externe objecten, maar we kunnen er geen opvatting van externe objecten uit afleiden die verschillend en onafhankelijk zou zijn van de inhoud van onze impressies, sensaties of percepties. Door onderzoek van de diverse vormen van *sensation* wil Reid daarentegen argumenteren dat er ook verschillende *sensible qualities* moeten bestaan die deze *sensations* opwekken. We hebben enerzijds het vermogen 'sensaties' te ervaren en anderzijds het vermogen *sensible qualities* te ervaren. Indien we die laatste kunnen ervaren dan zijn we ook in staat *sensible objects* te ervaren en zijn we dus wel degelijk in staat 'de werkelijkheid' te bereiken via onze indrukken. We moeten niet stilstaan bij die indrukken als laatste grondslag van onze kennis. Volgens Reid is dit laatste vermogen ons gegeven door zekere 'wetten van onze constitutie' die ons in staat stellen onze sensaties te koppelen aan een opvatting van en een geloof in het bestaan van externe objecten en kwaliteiten van die objecten.

In verdere hoofdstukken wordt nader ingegaan op de ideeënleer, de epistemologische functie van de waarneming, de bouwstenen van de werkelijkheid, de betekenis van woorden, het actieve karakter van het menselijk denkvermogen, enzovoort. Gallie weet ons Reid te presenteren als een grondig denker wiens realisme, en de ontwikkelde argumentatielijnen ten voordelen ervan ook vandaag nog relevant zijn. Interessant is met name de manier waarop de wijsbegeerte voor de zogenaamde 'linguistic turn', over kennis en werkelijkheid dacht. In wezen treden twee Thomas Reids naar voren.

De eerste is de denker die de *common sense* tegenover de traditionalistische twijfel uitspeelt. Sinds Descartes zijn zekerheden uitsluitend probeerde af te leiden uit het bewustzijn, was het voorspelbaar dat filosofen vroeg of laat iedere zekerheid, behalve die over de 'ideeën' in hun geest zouden verliezen. Malebranche, Locke en Berkeley

pogen ieder op hun manier die sceptische conclusie te vermijden. Alleen David Hume gaat consequent tot het uiterste. Reid wil het tij keren door de uitgangspunten die volgens hem aansprakelijk zijn voor Hume's scepticisme op de korrel te nemen. Hij onderzoekt daartoe de actieve vermogens van de geest en herstelt de *common sense* en de *natural beliefs* — waar de wijsbegeerte precies uitdrukkelijk afstand van wou nemen — in ere als grondslagen voor zekere kennis over de wereld. Het verstand denkt niet met de 'private' en 'verborgen' mentale wereld der ideeën, maar met de openbare, intersubjectief gedeelde en praktische zekerheid van overgedragen taalkundige gebruiken en handelingswijzen. Het is door die gemeenschappelijke en actieve confrontatie met de buitenwereld dat we zekere kennis over die wereld kunnen verwerven. In die zin is Reid een voorloper van de analytische filosofie van het pragmatisme.

De tweede Reid daarentegen is de wijsgeer die het newtoniaanse keerpunt in het denken over inductie, causaliteit en het formuleren van hypothesen in de angelsaksische filosofie verwerkt en het inductivisme en experimentalisme bekritiseert. De filosofie moet er niet zozeer op zijn gericht de *common sense* uit te spelen tegen het intellectualistische scepticisme, maar moet een wetenschap ontwikkelen van de menselijke denkvermogens volgens het model van de natuurwetenschappen. De gangbare theorie van de ideeën laat weinig interpretaties toe. Ofwel zijn ideeën fysiologische indrukken die materiële objecten veroorzaken, ofwel zijn het concepten die in welbepaalde linguïstische vormen, middels welke we beschrijven wat er gebeurt wanneer we denken, zijn vervat. Ofwel, zo stelt Reid, vallen we terug op de oude theorie van de waarneming met al haar 'effluvia', sensible soorten en fantasmen, die toch de kloof niet ongedaan kan maken tussen fysiologische processen en de inhoud van ons denken. Ofwel moeten we het descriptieve vermogen van 'het idee van de ideeën' volgens welke men de mentale activiteit niet zonder mentale 'objecten' kan onderzoeken en moeten we nagaan wat er gebeurt wanneer we denken en wanneer we spreken over ons denken. Reid daarentegen benadrukt dat de 'idee van (een) ervaring' in wezen niet iets anders is dan de ervaring als handeling zélf; dat een 'opvatting' niets anders dan de handeling van het opvatten is enzovoort. Er is niet eerst zoiets als een object 'waarover' of 'waarmee' dan wordt 'gedacht', er bestaat geen 'wereld van mentale objecten' er bestaat alleen maar denken als activiteit. Reid wenst op die basis een wetenschap van onze denk- en kennisvermogens te ontwikkelen. Het is vanuit dergelijk perspectief dat hij met name Isaac Newtons 'regulae' tot de *common sense* rekent en dat hij beweert zich op diens methodologische uitgangspunten te baseren om te komen tot algemeen aanvaarde en noodzakelijk juiste wetmatigheden die onze kennis van de wereld beheersen. In die zin krijgt de notie van *common sense* wel een heel bijzondere betekenis en kan men Reid veeleer zien als een 'Schotse Kant' in de zin dat zijn beroep op de *common sense* functioneert als een soort van 'transcendentiaal argument' ter ondersteuning van zekere aannamen.

De nieuwe belangstelling voor de filosofie van Reid is meer dan welkom. Ook in het vlak van de ethiek waar Reid — andermaal in discussie met Hume — een instrumentalistische visie op de rol van kennis in het ethisch waarden verwerpt. Kennis van de menselijke natuur kan wel degelijk bijdragen tot menselijke vervolmaking. Er is geen sprake van een radicale scheiding tussen uitspraken over 'wat is' en uitspraken over 'wat behoort te zijn'; de menselijke natuur wijst ons de weg. Reid weigert het 'moderne' afscheid van enige substantiële deugdenethiek te aanvaarden en meent dat de mens een 'natuurlijke' toewijding — en niet een 'artificiële', zoals Hume meent — voor de deugden heeft die in zijn constitutie is gegrondvest en hem tot 'the practice of citizenship as an active virtue' aanzetten. Precies omdat A. MacIntyre in zijn *After Virtue* (1981) een grote verantwoordelijkheid legt bij Hume voor het moderne anti-

naturalisme is een kennismaking met het naturalisme van diens tijdgenoot Reid interessant, ook al is diens moraalfilosofie heel wat minder uitgewerkt dan zijn kennistheorie en komt zij in onderhavige boeken ook minder aan bod.

Koen RAES

GEORG WILHELM FRIEDERICH HEGEL

Robert B. Pippin, *Hegel's Idealism. The Satisfactions of Self-Consciousness*. Cambridge. Cambridge University Press, 1989, 327 blz., £ 10, 95, ISBN 0 521 37923 7

Zoals bekend is het oeuvre van Hegel monumentaal en kan men het niet op basis van een enkel boek, zoals de *Phaenomenologie des Geistes*, samenvatten, interpreteren of een plaats in de geschiedenis geven. Het werk van Hegel heeft een geschiedenis, een ontwikkeling doorgemaakt; zijn begrippen en denken hebben zich logisch verder geprolifereerd, zodat schematische oordelen of massale uitspraken over bepaalde onderdelen van dit werk — en die komen meer dan eens voor — alleen maar een vertekend beeld kunnen geven en de gemeenplaatsen in stand houden. Hegels oeuvre, en we denken dan vooral aan *System der Sittlichkeit*, de *Phaenomenologie des Geistes*, de *Enzyklopaedie der philosophischen Wissenschaften*, *Die Wissenschaft der Logik* en de *Grundlinien des Rechts*, is dan ook het studie-object van tientallen vorsers en exegeten geworden die, en dat zal niemand verwonderen, het met elkaar niet eens zijn. Ze betwisten elkaars interpretaties of verwijten elkaar dat ze bepaalde onderdelen, naar aanleiding van de uitwerking van een of ander thema, in onvoldoende mate tot hun recht hebben laten komen. Hegel maakt dus deel uit van wat Heidegger het filosofisch bedrijf heeft genoemd : iemand over wie men uiterst gespecialiseerde artikelen en boeken schrijft en over wie men congressen houdt. Het zou echter grotesk zijn de betekenis van Hegel tot zo'n smalende opmerking te herleiden. Eerst en vooral verdient Hegel bestudeerd te worden, en aangezien hij een moeilijk auteur is, zijn er specialisten nodig om een en ander te verhelderen, wat toch tot een vruchtbare dialoog kan leiden. Dat er specialisten zijn die met Hegel omspringen alsof ze stoffen manipuleren in een scheikundelaboratorium, is een andere zaak en moet men goed gescheiden houden van wat Hegel betekent voor bijvoorbeeld de geschiedenis en de sociale wetenschappen, de ontologie en de kennistheorie, de logica en de metafysica.

Hegel's Idealism is in ieder geval een specialistisch werk. De auteur, Robert Pippin van de universiteit van California (San Diego), wil een totaal nieuwe interpretatie van Hegels idealisme bieden. Hierbij spitst hij zich toe op het feit dat de Duitse filosoof zich het werk van Immanuel Kant heeft toegeëigend en als filosofisch project verder heeft ontwikkeld — op zichzelf is dit alvast geen nieuwe stelling. Pippin verdedigt hier vooral een niet-metafysische interpretatie van Hegel, wat niet meebrengt dat hij nu aandacht zou schenken aan de filosofie van de maatschappelijke veranderingen of aan de theoreticus van de categorieën. Pippin begrijpt Hegels speculatieve wijsbegeerte niets anders dan als een idealisme in de zin van kantiaanse anti-empiricistische, anti-naturalistische en anti-rationalistische strategieën. Natuurlijk distancieert Hegel zich meer